

3. Літвінова М. М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. М. Літвінова ; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.
4. Подюков И. А. Народная фразеология в зеркале народной культуры.- И. А. Подюков. – Пермь : ПГПИ, 1991. – 127 с.
5. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К. ; Сімферополь ; 1997. – 252 с.
6. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А. Д. Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн ; [Сост., авт. комм. и послесл. А. В. Брушлинский, К. Л. Абульханова-Славская]. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
8. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : Монографія / О. О. Селіванова. – К.– Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
9. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі / О. В. Тищенко. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 236 с.
10. Wilkinson P. R. Thesaurus of Traditional English Metaphors. – Routledge, 2007. – 384 p.

Кривенко О.В.

УДК 821.161.2:801.81:398

ФОЛЬКЛОРИЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ДЕСКРИПТИВНИЙ КОД

***Анотація.** У статті розглянуто, систематизовано та проілюстровано прояви фольклоризму в українській літературі як дескриптивний код, що дає можливість довести походження родо-жанрової та художньо-виразальної систем із синкретичних магічних текстів. Марковано передвісники формування цих систем. Встановлено основні прийоми, за допомогою яких здійснювався перенос уснопоетичних елементів до художньої літератури. За посередництвом літературних творів відновлено контекст побутування деяких типів українських фольклорно магічних текстів.*

***Ключові слова:** фольклоризм, література, філогенез, дескрипція, код, синкретизм, заговляння.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены, систематизированы и проиллюстрированы проявления фольклоризма в украинской литературе как дескриптивный код, дающий возможность доказать происхождение родо-жанровой и художественно-выразительной систем из синкретичных магических текстов. Маркированы предпосылки формирования этих систем. Установлены основные приёмы, посредством которых осуществлялся перенос уснопоетических элементов в художественную литературу. Через литературные произведения восстановлен контекст бытования некоторых типов украинских фольклорномагических текстов.*

***Ключевые слова:** фольклоризм, литература, филогенез, дескрипция, код, синкретизм, заговор, заклинание.*

***Summary.** The article is devoted to the manifestations of a folklorizm in the Ukrainian literature, which are considered as the descriptive code. These cases of form and content stylization are considered, systematized and illustrated. As the main material for research the Ukrainian literature of the period of an early modernism served. It is reported that a set of types of magic texts are to some extent interpreted in literature.*

According to the article the analyzed literary works gave the chance to restore the context of some Ukrainian incantations.

The article touches upon the issue of research of incantations as first of all the art texts which laid the foundation of poetics of folklore and literature. The article gives a detailed analysis of such folklore genres as oaths, bozhba, damnations, wishes, toasts, congratulations, various etiquette formulas, which can be met in the Ukrainian literature of the end of the 19th beginning of the 20th century.

Much attention is given to prove an origin of almost all genres and means of expression from the syncretism of magic texts. The prerequisites of formation of these two systems of literary systematization are marked. The main means, which are using to transfer the folklore elements in literature, was established. It is spoken in detail about the personification, symbol, metaphor, paralellizm, constant epithets, which were rather productive models of magic thinking. The fact that the spells are the most archaic genre is stressed.

***Keywords:** folklorizm, literature, phylogeny, description, code, syncretism, spell, incantation.*

Питання про фольклоризм української літератури порушується час від часу, зазвичай в контексті одного твору або творів одного автора чи періоду. Заслужують на увагу дослідження «Фольклоризм як визначальний стильовий засіб в українській прозі першої половини XIX століття» Жанни Янковської, «Міфологічний фольклоризм в українській літературі початку XX століття (на матеріалі творів Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки)» Руслана Марківа, «Фольклоризм козацьких літописів: джерела і художній дискурс» Тетяни Пастух. Однак комплексного дослідження фольклоризму як дескриптивного коду української літератури досі не було здійснено. При цьому достатньо взяти літературні твори, віднайти у них магічні тексти, реконструювати обрядовий контекст та співставити із фольклорними творами, тобто реалізувати філогенетичний принцип аналізу компаративним шляхом, чого не було здійснено у названих вище публікаціях.

У дискурсі української літератури різних періодів помітне домінування того чи іншого типу фольклоризму. Так, наприклад, давній літературі притаманне вкраплення оригінальних фольклорних творів, мотивів, образів із орнаментальною метою. У добу романтизму внаслідок зближення уснопоетичної

та літературної традиції відбувалася стилізація авторських творів під фольклорні завдяки запозиченню сюжетів та символів. У ХХ столітті осмислення фольклору стає ґрунтовнішим і набуває більш вигадливих форм, що вимагають глибокого знання української культури, зокрема міфології, і розуміння національної картини світу. У літературі ХХІ століття фольклоризм літератури найчастіше набуває форми символу, який можна дешифрувати безкінечно. Однак і досі залишається поза науковою увагою питання про *походження* самих цих художніх засобів, які виступають містками між фольклором та літературою. Цю теоретичну проблему можемо пов'язати із недостатнім дослідженням найдавнішого синкретичного за своєю природою корпусу фольклору, а саме магичних текстів.

Замовляння як фольклорні тексти досі ставали об'єктом дослідження передусім у зв'язку зі своїм призначенням. Диференційовані за цією ознакою, вони були об'єктом досліджень поверхових і не розглядалися як архаїчні витоки родожанрової системи українського фольклору та літератури, і, тим паче, як прародителі художньо-зображальних засобів. На сьогодні не знайдено жодної публікації щодо функціонування народно-магічних текстів у літературних текстах. Тому постановка проблеми постає складним, але цілком посильним завданням. Цим зумовлена *актуальність* обраної теми.

Мета статті. Описувати фольклорний код в українській літературі. Основними завданнями дослідження є: з'ясування специфіки переродження замовлянь в інші фольклорні та літературні жанри, визначення критеріїв наукового підходу до вивчення проблеми художньої інтерпретації замовлянь в літературних творах, характеристика причин, які зумовлюють формозмістову мінливість магичних жанрів та можливість використання їх у літературі.

З огляду на те, що магичні тексти є архаїчними і синкретичними (дородовими, дожанровими), постає питання про їхню роль у становленні сучасної типологічної системи класифікації художніх вербальних творів. Для цього розглянемо детальніше структуру магичного тексту. Оскільки магія відрізняється від інших галузей культури своїм практичним призначенням, основною розрізнявальною рисою її назвемо *інтенцію* (намір). Водночас оскільки магія належить до культури, їй притаманна і *художність*. Таким чином виходить, що магичні формули – це художньо оформлені наміри. У такому найзагальнішому вимірі під це визначення підпадає замовляння, структуру якого В. Жайворонок визначає як вступ (зачин), побажання, порівняння реального з ідеальним, закінчення (закріплення) формули [3:234]. У такому повному вигляді замовляння відомі нині рідко. Такі «класичні» тексти типувалися зазвичай за своїм призначенням на лікувальні, любовні, господарські, демонологічні, тобто вирішували найпростіші і найзрозуміліші завдання: позбавити хвороби, привернути чиюсь увагу, встановити необхідні стосунки із надприродними силами тощо.

Через контакти із іншими народами, наприклад, із греками, на територію Київської Русі проникали нові мотиви і уявлення. Так, наприклад, за допомогою договорів русів із греками привнесені були клятви і присяги, тобто звичай свідчитися іменем бога або чимось дорогим (наприклад, власним життям чи здоров'ям). Людський мозок неможливо начисто переписати в одну мить під новий світогляд, тому усі такі нашарування утворювали палімпсести у свідомості українців. У зв'язку з цим відколовся «зачин» замовлянь і дав початок божбі («*Богом свідчусь, що сьогодні з ним і не говорила*» [1:401]), клятвам («*Богом тобі кленуся, що я не хотів*» [1:34]), присягам («*Якщо ми не дотримаємо попереду сказаного... то будемо прокляті богом, в якого віруємо, в Перуна і в Волоса, бога худоби, і хай зробимося жовті, як золото, і будемо посічені власною зброєю*» [5:45]), які сконцентрували семантику цілого замовляння до кількох слів. Із християнством був привнесений мотив розплати (відплати) за погані та хороші вчинки, що відколало від замовлянь компонент «побажання» (добре чи зле, залежно від суб'єктивної оцінки чиїхось вчинків). Часто з ним фіксується й компонент «порівняння реального з ідеальним», який традиційно слугує основним «механізмом» дії магії. Звідси ж беруть початок і етикетні формули, які мали на меті соціотворчу функцію.

Паралельно із християнськими нашаруваннями витіснявся зі свідомості у підсвідомості утилітарний елемент (інтенція), перетворюючись залежно від рівня естетичності на забобони, календарно-обрядову, родинно-обрядову творчість тощо. Таким чином на перший план виходила орнаментальна функція словесних творів. Людський фактор зробив своє діло і у процесі змагання талантів література стала авторською. За великого нагромадження різноманітних текстів виникла потреба у їхній класифікації і виявилось, що існує кілька родів літератури, безліч жанрів, проте не слід забувати, що всі вони постали із синкретичного замовляння.

Живучість та здатність до численних трансформацій замовляння зумовлені тим, що в них закладено достатньо продуктивні моделі мислення, актуальні і зараз. Ці моделі естетичного мислення ми називаємо тепер тропами. Серед них виділимо персоніфікацію, паралелізм, метафору, символ, відомі магії і широко представлені в її текстах. Так, наприклад, персоніфікували хвороби, місяць, зорі, сонце тощо з метою встановлення з ними «людських» договірних стосунків: «*Золотниче, золотниче, добрий чоловіче! Ти тут не уживай, червону кров не спивай! Иди на Чорне море, там, де ніхто не ходить, де кури не запівають, де люди не зачувають, де дзвони не надзвонюють, де голос не заносять. Там для тебе чорні столи чорними скатертями застелені, чорні миски, чорні ложки накладені, чорна страва насиплена. Там то уживай, та й сюди до Івана не вертай! Бо тут сидить Михаїл на воротах у червоних чоботях*» [4:129].

Паралелізм був і є стрижневим принципом магичного тексту, реалізованим часто у формі зіставної конструкції «*як..., так би й...*»: «*Ти, місяцю, Адаме, молодик: Питай ти мертвих і живих: у мертвого зуби болять?*» – «*У мертвого зуби ніколи не болять: кості задубіли, зуби зазімліли, ніколи не будуть боліть*». – «*Даруй, Господи, щоб і у мене, раба Божого, народженого, молитвяного, хрещеного № зуби зазімліли, ніколи не боліли!*» [2:6]

Метафора як словосполучення у переносному значенні є нормою для магичного тексту, виходячи з міркувань щодо персоніфікації. Вербальний символ як замітник матеріального предмета у магії набуває

особливого значення. Таким чином, основні сучасні тропи функціонували вже у дохристиянських архаїчних магічних текстах. Тому не викликає подиву той факт, що ці художні засоби й стали тими «містками», які з'єднали фольклор у його класичному розумінні із авторською літературою. Тоді розуміння фольклоризму літератури як дескриптивного коду набуває актуальності, оскільки розкриває глибини до релігійної синкретичної картини світу носіїв мови.

Оскільки розгляд фольклоризму як коду може бути сегментований за функціональними рівнями на сюжетне запозичення, формозмістове наслідування, використання фольклорних тем, ідей, мотивів, переосмислення архетипів в образній системі твору, символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів, необхідне розуміння самих *принципів* магічного мислення, які реалізуються передусім в поняттях персоніфікації, паралелізму, метафори, символу як *естетичних маркерів*. Розглядаючи у кожному з основних етапів засвоєння літературою фольклору – стилізації, психологічній інтерпретації фольклорних мотивів, переосмисленні народної міфології – вищезазначені естетичні маркери, ми зможемо реконструювати живе народне побутування замовлянь як контекст, що, в свою чергу, дасть можливість глибше осягнути функцію того чи іншого естетичного маркера у тому чи іншому творі. Завдяки цьому все, що у сучасному літературознавстві називається індивідуально-авторською літературно-психологічною інтерпретацією фольклорного джерела, може бути дескрибоване через декодування фольклорно-магічних маркерів як архаїчних естетичних моделей мислення.

У результаті проведеного дослідження було вирішено поставити на його початку завдання. З'ясовано специфіку переродження замовлянь в інші фольклорні та літературні жанри, що пояснюється синкретизмом магічних текстів, який робить їх високо адаптивними та варіативними. Критеріями наукового підходу до вивчення проблеми художньої інтерпретації замовлянь в літературних творах названо естетичні маркери персоніфікації, паралелізму, символу, завдяки яким можна реконструювати філогенетичний контекст. З огляду на це, причинами, які зумовлюють формозмістову мінливість магічних жанрів та можливість використання їх у літературі, названо передусім ці ж естетичні маркери як продуктивні і досі моделі магічного та естетичного мислення.

Джерела та література:

1. Драматичні твори [антологія / уклад. О. М. Савченко]. – К. : Елібре, 2008. – 608 с.
2. Ефименко П. Сборник малороссийских заклинаний / Павло Саввич Ефименко. – М. : Катков и Ко, 1874 г. – 70 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Москаленко М. Н. Українські замовляння / Михайло Никонович Москаленко. – К. : Дніпро, 1993. – 307 с.
5. Чижевський Д. І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Дмитро Іванович Чижевський. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 568 с. – (Альма-матер)

Крюкова Е.И.

УДК 81+821.111.0

ТЕКСТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ПОНЯТИЯ «ДЖЕНТЛЬМЕН» В АНГЛИЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Аннотация. Настоящая статья посвящена исследованию изменения содержания понятия «джентльмен», основанному на диахронном принципе на материале прецедентных текстов английской литературы. В ходе социального и культурного развития общества, под воздействием экстралингвистических факторов происходит изменение содержания понятия, которое встраивается в культуру. Изменения содержания понятия «джентльмен», реализованное в художественных текстах, помогает понять менталитет народа, его культуру и традиции, а также осуществлять диалог культур.

Ключевые слова: понятие; понятие «джентльмен»; основные лингвистические характеристики; лексико-семантические отношения; культурологическое условие; экстралингвистическая реальность; предметно - логическая, эстетическая, образная, оценочная информация; семиотические системы; антропоцентричность; прецедентные тексты; объем содержания понятия.

Анотация. Справжня стаття присвячена дослідженню зміни змісту поняття «джентльмен», заснованому на діахронному принципі на матеріалі прецедентних текстів англійської літератури. В ході соціального та культурного розвитку суспільства, під впливом екстралінгвістичних факторів відбувається зміна змісту поняття, яке вбудовується в культуру. Зміни змісту поняття «джентльмен», реалізоване в художніх текстах, допомагає зрозуміти менталітет народу, його культуру і традиції, а також здійснювати діалог культур.

Ключові слова: поняття; поняття «джентльмен»; основні лінгвістичні характеристики; лексико-семантичні відносини; культурологічне умова; екстралінгвістична реальність; предметно - логічна, естетична, образна, оціночна інформація; семиотичні системи; антропоцентричність; прецедентне тексти; обсяг змісту поняття.

Summary. The article is devoted to the research into the changes of the contents and meaning of the concept "gentleman". The analysis is based on the diachronic approach on the material of the precedent texts of English literature. The concept is a thought or a systems of thoughts that reflect and generalize the quality, characteristics, links among the phenomena, objects and their basic linguistic characteristics and lexical,